

КРАЄЗНАВЧА МОЗАІКА

СОСНИЦЬКІ ЦЕРКВИ

Після прийняття християнства почалося інтенсивне будівництво церков. Поскільки вони в основному були дерев'яними, то і недовговічними. Кам'яні церкви будувались у великих містах.

На мальовничому, В'юниці (околиця Сосниці) стояв храм Вознесіння, побудований 1657 року. Він виріс на місці старого ветхого храму. Це була свого роду велична споруда. Наші предки добре володіли сокирою. Дошки так щільно припасовані одна до одної, що здаються суцільними. Бражав красою дерев'яний іконостас. Поряд з церквою височіла оригінальної архітектури дзвіниця. На її маківці поставлений вертикально високий конусоподібний дуб, який внизу був завтовшки до аршина. Покрівля з маленьких ромбоподібних листів старовинної бляхи. На дзвіниці висіло шість різного розміру дзвонів. Паламар Сергій Савченко майстерно дзвонив, наче грав на дзвонах, вибиваючи різні мелодії. У храмі зберігалась велика бібліотека релігійних книг, рідкісні коругви, різне церковне начинання, роботи стародавніх умільців.

Одного разу, коли ми з матір'ю зайшли до церкви, здивувалися: вона була перегороджена дошками. Як виявилось, в другій половині була відкрита українська церква. Там правив молодий красень-священик з дзвінким голосом.

Та недовго проіснувала ця церква, бо священика і багатьох з тих, хто туди ходив, заарештували.

А скінчилось все тим, що церкву 1935 р. закрили, а церковне майно знищили чи розтягли. Засновник Сосницького краєзнавчого музею Ю. С. Виноградський хотів деякі речі взяти до музею, але йому не дали, мовляв, нічого поширювати опіум для народу. Церкву зруйнували. Спалили і ті дуби, на яких були вирізані прізвища будівників: Усенка, Ковпака, Вербицького та інших козаків.

У 1702 р. почалося спорудження кам'яного Свято-Троїцького собору. Будував його Григорій Іванович Коренько. Довгий час проторієрем собору був Ф. П. Полторацький, батько Марка Полторацького (1729 — 1795) — першого вітчизняного оперного співака. Під час перепису 1767 р. при соборі була «школа с дьячком и псаломщиком и питалась с нищими».

1787 р. імператриця Катерина II, проїжджаючи через Сосницю, побувала в соборі і «пожалувала» на обновлення храму 500 крб.

Міцним виявився собор і в останню війну. Вистояв? А от після війни його просто так не змогли розібрати, то рвали динамітом. Але і динаміт не зразу взяв. Кажуть люди, що вапно розмішувалось на яйцях. Собор будувався на віки. Єдина церква, яка залишалася в Сосниці, — це дерев'яний храм.

Покрова Богородиці «на место обветшавшего построено в 1724 г.» Яких тільки мук не знала ця церква, особливо, коли в ній помістили автошколу і повипилували балки. Лише завдяки віруючим, у церкві зроблений великий ремонт і тепер вона діє. У 1756 р. побудована кам'яна Воскресенська церква «усердием Марка Федоровича Полторацкого».

«Церковь была о трех куполах самой простой архитектуры. Она была разбита громом и так долго стояла без крыши, что на ней выросла береза. Она реставрировалась уже, по моей памяти, стараниями бабушки, долго собиравшей пожертвования по книжке, выданной из консистории» (Г. П. Керн, «Воспоминания. Дневник. Переписка», стр. 243).

Ця церква була теж по-варварськи знищена під гаслом боротьби з релігією.

На сосницькому кладовищі стояла дерев'яна Митрофанівська церква, від якої залишилась лише невелика металева дошка, що зберігається в Сосницькому краєзнавчому музеї. На дошці, зокрема, є такий напис:

«...на определенной и собственной земле для кладбища умерших сего города Сосницы людей своим коштом и трудами удоствующей госпожи сотниковой сосницкой Агафии Ивановны Шатилихы и сына ее господина полковника Афанасия Филимоновича Шафонского и жены его Анны Михайловны и сына его Андрея 1778 г. сентября месяца 23 дня.

А в 1841 году посвящена сия церковь святому воронежскому чудотворцу Митрофану. Будь вечная память строителям Харитине Иванковой и Емельяну.

1708 р. сербський єпископ Рувим на північ від Сосниці заснував Сосницьку Рувимську пустинь, яка 1749 р. була приписана до Пустинно-Рихлівського монастиря. Там була Спасо-Преображенська церква. 1786 р. пустинь закрита, а церква перенесена в інше місце.

Нестір СОРОКА,
краєзнавець.

м. Сосниця.

ПЕТРІВКА—СЕЛО КОЗАЦЬКЕ

Село Петрівка Бобровицького району відоме з кінця XVI ст.

Оселилися в ньому волялюбні, хоробрі і працюваті люди, які вели козацький спосіб життя. Місцевість вибрали не випадково. На околиці села виявлено городище часів Київської Русі. Досі видні залишки оборонного валу. Тут будували свої укріплення й козаки.

У XVIII ст., коли з козацтвом було покинчено, історичну місцевість облюбували тодішні вельможі. За переказами місцевих жителів, сюди заїжджали Петро I і Катерина II. На в'їзді до села зберігся Петрів стовп, викладений з цегли. Офіційно він не визнаний пам'ятником історії, але петрівчани бережуть цю унікальну споруду, ніхто не наважився її зруйнувати.

З ім'ям імператора пов'язана і назва села. Після революції селянам радили змінити її на нову, наприклад, Жовтнєве, Радянське, Ленінське і т. д. Але петрівчани не погодилися. Вони шанують історію, традиції предків.

До цього часу зберігся козацький поділ села на дев'ять сотень. Правда, вулиці (сотні) мають і нові назви, але то тільки для офіційних документів. В обхідку ж петрівчани користуються тільки старим поділом. Першу-ліпшу дитину запитайте, де вона живе, і почуєте назву не вулиці, а сотні. Наприклад, Гомельські, проживають на сьомій сотні, Хоменки — на восьмій, Близнюки і Єрещенки — на другій...

Існує в селі ще одна козацька традиція: місцеве колективне господарство з дня заснування очолюють тільки місцеві жителі. Так, тривалий час головою правління був представник одного з найстаріших корінних родів Андрій Тарасович Близнюк. Останні десять років цю виборну посаду займає зять Андрія Тарасовича — Петро Іванович Єрещенко, теж з корінного роду.

Усі спеціалісти і керівники середньої ланки також місцеві, виходці з найстаріших родів: Хоменків, Гомельських, Данькевичів, Талавір, Дідиків. Їх пращури були вільними козаками, пізніше — солдатами-власниками. Актіві книги про народження свідчать, що такі соціальні стани, як «солдат-власник», «власник» існували в Петрівці до початку XX ст. Потім петрівчани стали просто селянами.

На території городища є дві старовинні споруди, взяті на тимчасовий облік районним відділом культури. Проте доля їх незавидна.

Тривалий час ця територія була у віданні Новокиївського цукрозаводу, що неподалик. Сюди приїжджали відпочивати керівники колишнього Київського цукротресту. Поступово інтерес столичних начальників до Петрівки зник. Після цього і споруди були кинуті напризволяще, а земля передана петрівському господарству імені Ватутіна.

У петрівчан з'явилися були деякі плани щодо приведення в порядок городища і його споруд. Але раптом у село приїхав представник Академії аграрних наук Олександр Попов. «Зверху» порадили місцевим керівникам допомогти йому придбати для Академії старовинні будівлі, або створити кооператив. Мовляв, займатиметься він вирощуванням лікарських рослин, інших культур, а також проводитиме наукові досліді. А головне — окультивувати історичну місцевість.

Повірили, допомогли... Тепер не знають, як вирядити того Попова з городища. Бо він і не думав братися за благородні справи. З кооперативом теж не вийшло. Петрівчани відразу розкусили ті «наукові» цілі. Проте заїжджий кооператор залишається господарем двох старовинних споруд і чималої ділянки землі. Тим часом будівлі продовжують перебувати в жалюгідному стані, занепадає частина території городища. Чи будуть гордитися таким господарюванням нащадки петрівчан?

Григорій ВОЙТОК,
м. Бобровиця

СВИНЬ ЧИ ЗАМГЛАЙ

Одразу за Киселівкою Чернігівського району «в'ється наче змійка» у густих верболах тихоплинна річка Замглай. Пересікає попід вузьким бетонним мостом Новгород-Сіверську авто trasу. Несе чисті води у зачаровану Десну. Та чи Замглай це?

Наш видатний земляк-історик, описувач рідного краю II половини XVII століття О. Шафонський у капітальній праці «Черниговского наместничества топографическое описание» поіменно називає 28 річок Чернігівського повіту. Та немає серед них Замглаю. Останньою під № 28 значиться Свирь. Без сумніву, тут трапилась друкарська помилка. Не Свирь, а Свинь. Бо у географічному покажчику в кінці книги на цій сторінці такої річки немає, а є Свинь, яка «под селом Звиничевым из болота началась и выше Чернигова за 11 верст в деревне Свиинке (сучасна назва Улянівка — І. К.) в Десну впала, имея на 18 верст своего течения»¹

Назву цієї річки згадує і О. Лазаревський в «Обозрении Румянцевской описи Малороссии» (цей опис співпадає за часом з топографічно-географічним описом, який зробив О. Шафонський). Зокрема, він пише, що село Голубичі стоїть «при р. Свиине», а села «Звиничев на бол. Свиине», «В. Весь близ бол. Свиини», «Ивашковка при бол. Свиине», «Березанка при речке Свиине», «Стаси, Киселевка, Лопатин, Черторыйка, Тереховка при ричке Свиини»².

1 лютого 1864 року «Черниговские епархиальные известия» підтвердили, що «река Свинь поныне остается со своим именем. Глуховскую дорогу (нині Новгород-Сіверська — І. К.) она пересекает в 11 верстах от Чернигова»³.

А вже через рік історик-військовик М. Домонтович, укладаючи у відому книгу матеріали для географії і статистики Росії, зібрані офіцерами генерального штабу в Чернігівській губернії, згадує р. Замглай праворуч Десни, яка витікає з болота Замглай. «Это болото прилегает к Релкам и селениям Буянкам, Буровке, Выхвостову, Звеничеву, Петрушину, Лопатину, Киселевке. Длина 55 верст, шириною от 1/2 до 7 и более верст, грунт дна топкий. Через него устроена плотина у с. Буровки, на старой почтовой дороге из Чернигова в Санкт-Петербург; через это болото проходит шоссе на протяжении 9 верст.

При разливе р. Замглай сообщение производится по постоянному мосту на Н.-Северский»⁴.

1877 року Чернігівський єпископ Філарет Гумілевський робить ще глибший екскурс в історію: «болото это (Замглай — І. К.), по рассказу старожилов было судходною речкою, служивше сообщением реки Десны с Сожем, что доказывается его течением с востока к западу, и тем, что на нем часто находили в недавние времена обломки водоходных судов»⁵. Тут же згадує, що село Звеничев і сусідня В. Вісь стоять «близ болота Свиини или Замглай»⁶. У його відомій праці «Историко-статистическое описание Черниговской епархии» кілька разів згадується р. Свинь: «Оттоль суходолом через дубраву к Лубяному острову в Свииню; Свиинею на низ по озере Стародуб через реку Десну по Свиинскую Переволоку».⁷ (Це витяг з чолобитної чернігівських міщан 1690 року російським царям Петру та Іоанну про підтвердження польско-шляхецьких королівських прав на кордони міським землям — І. К.)... «...на реце Свиине, острова, лес за тоей греблей»⁸.

Так все-таки Замглай чи Свинь? Що це, синоніми? Д. Пащенко в «Описании Черниговского наместничества» (1781 р.) повідомляє, що «село Звиничев... на низковатом ровном месте. От двух сторон при небольших лесках и чагарниках, а от двух болот и речки называемые Свинь и Замглай, с коиш на первой стороне села плотина с двумя амбарами о 4 котлах бунчукового товарища Иосифа Рашевского»⁹.

В «Етимологічному словнику літописних географічних назв південної Русі» назви річки Свинь, Свень, Свиинка, Замглай, Самглай¹⁰ стоять в одному синонімічному ряду. Чому? Свинь—дитина правічного болота. Замглай. Впродовж сотень віків несла через його непрохідні торфовища у Десну воду. Пересихало замулювалось річище Свині, та залишилось болото. Замглай. За легендою в цих місцях на суходолі водилося багато диких свиней. Від них і гідронім Свинь. Є версія, що в основі назви лежить протослов'янське «су веу» — «коричнева вода».¹¹ Є й інший варіант: «svīns» — латинське «забруднений»¹².

Якось один із старожилів села дев'яносторічний В. Л. Коваленко повідав мені давній переказ про те, що нібито землю на Звеничівське городище (археологічна пам'ятка часів Київської Русі, яка прекрасно збереглася) возили баржками річкою Свинь з-під села Чепігівки.

Років двадцять тому розчищали русло річки і повитягували на Звеничівській греблі десяток міцних дубових палів, на яких стояв колись водяний млин Іосифа Рашевського — далекого предка художника І. Г. Рашевського.

Значить, була тут колись могутня річка. І немає сумніву, що нині у Звеничеві по-під дерев'яним мостом — частинка її первісного русла.

Річка Свинь кілька разів згадується в контексті певних драматично-історичних подій Чернігівської землі у чотирьох найдревніших літописах. «1152, Горючи... поиде к Березому... (и яко ста оу Свини; и поидоша от Чернигова... и идоша за Свинь та за Сновь (№ 1425, ПСРЛ, II, 1962, (Ипат. лет., 456 458); 1176, Свини (т. ж., 600); 1152, за Свинь да за Сновь (ПСРЛ, XXV, Москов. лет. св. к XV... 550; 1157, сташа за Свиною (т. ж., 63) XV ст. ПСРЛ, XXIII Ермолинск. лет., 41); 1152, Юрьи... яко сто у Свини съ Половци... и отступиша от Чернигова, идоша за Свинь да за Сновь (к XVI ст. ПСРЛ, VII Воскрес. лет)»¹³.

Для прикладу детальніше подаємо лише один історичний епізод 1157 року, пов'язаний з «Свиною рекою»¹⁴. Після того, як чернігівський князь Ізяслав Давидович за згодою всіх Мономаховичів вдруге сів на Київський престол, очікувались зміни у Чернігівській волості. Чернігів мав перейти Святославу Ольговичу, старшому не тільки по Ізяславу в племені Святославоному, але і в цілому роду Ярославичів. Та коли Ольгович з племінником своїм Святославом Всеволодовичем підійшов до Чернігова, його туди не впустив рідний племінник Ізяслава Святослав Володимирович, дядько якого після від'їзду до Києва залишив його тут зі своїм полком.

Ольговичі, не впущені в Чернігів, відступили від міста «и стали за Свиною рекою», на протилежному березі якої скоро з'явилися полки Ізяслава Давидовича... Та до битви не дійшло. Вирішили мирно: хай Чернігів буде Ольговичу, а Сіверська область — Святославу Володимировичу. Але Святославу Ольговичу дісталась не вся Чернігівська волость: більшу частину її утримував за собою Ізяслав і його племінник Святослав Володимирович. Свинь, яка несла свої води через непрохідні Замглаївські болота, захищала від ворога Чернігів з півночі і північного сходу. У енциклопедичному довіднику Чернігівщини вона згадується як річка Свинка, права притока Десни, яка бере свій початок біля с. Голубичі Ріпкинського району і впадає в Десну поблизу с. Брусилова Чернігівського району. Тече територією Ріпкинського та Чернігівського районів.¹⁵ Однак, ви не знайдете її біля Голубичів. Як і назви на карті. Ця звичайна меліоративна канава починається на далекій околиці Великої Вісі за лісовим урочищем «Липняк» (див. топографічну карту Чернігівська область 1:200000, 1992 р.). Впадає Свинь одразу за Звеничовом у рукотворну річку Замглай (меліоратори проклали її в 50-х роках, на річці встановлені шлюзи).

Припускаємо, що на 26-кілометровій довжині в багатьох місцях вона несе свої води розчищеним руслом літописної річки Свинь. У згаданому довіднику вказано, що р. Замглай бере свій початок біля с. Вихвостова, тече територією Городнянського, Ріпкинського та Чернігівського районів¹⁶.

Насправді, рукотворна річка починається з боліт Північного Замглаю за с. Бурівка Городнянського району. І все ж, як би там не було в історії, нині об'явившись як брат з сестрою дві річечки — Замглай і Свинь несуть свої чисті води в зачаровану красуню Десну. А як же бути з назвою? Свинь чи Замглай? Як на мене, то я залишив би річці її первісну історичну назву.

Іван КУЖИЛЬНИЙ

м. Чернігів

Джерела та література:

1. Шафонський А. Ф. Черниговского наместничества топографическое описание (1786 г.) — К., 1851. — С. 27.
2. Лазаревський А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. — Чернигов, 1866. — С. 62.
3. Черниговские епархиальные известия. — 1864. — 1 февраля.
4. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России. — С.-П., 1865. — С. 39.
5. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. — Чернигов, 1877. — Кн. 6. — С. 263.
6. Там само. — С. 138.
7. Там само. — С. 358.
8. Там само. — С. 395.
9. Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.). — Чернигов, — 1868. — С. 33.
10. Етимологічний словник літописних географічних назв південної Русі. — К., 1986. — С. 130.
11. Салон В. Цікава топоніміка. // Чернігівський вісник. — 1988. — 15 вересня.
12. Етимологічний словник літописних географічних назв південної Русі. — С. 130.
13. Там само. — С. 130.
14. Соловйов С. М. История России с древнейших времен. — М. — Кн. 1. — т. 1 — 2. — С. — 485.
15. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. — К., 1990. — С. 727.
16. Там само. — С. 262.

ДО КОРЕНІВ РОДУ

Займище — одне з наймальовничіших і найдивніших сіл на Щорсівщині. Побувавши там, уже не зможеш забути ні грайливої прудкої річки, що, ніби дратуючись, то зовсім близько підбігає до осель, то ховається вдалині, ні соковитої зелені прибережного лугу. Уява малюватиме зловісні непрохідні болота, ліс, пішохідний місток, що з'єднував колись монастир з найближчим поселенням (навіть зараз, коли від обителі залишився тільки клаптик землі та назва — «монастирище», тут важко позбутися відчуття таємничості). Згадуватиметься старий поміщицький дім на підгірку, ніби прив'язаний бузковим поясом до Сноу...

Та найбільше вражають у цьому селі люди. Рідко де зустрінеш одразу стільки самотніх, різнобічних талантів, як у Займищі. Ніби відзначене Божим перстом, село саме благословляє найвизначніших з них на вищі злети. Але не бідніє від того, бо не міліє «душі криниця» тих, хто залишається відданим до останнього своїй малій батьківщині.

Г. Т. Лепнюк — один з тих займищан, коріння роду яких, пробившись крізь товщу віків, дало нові пагони, наповнило їх не тільки життєдайною силою, а й тією незрадливою любов'ю, котра повертає в рідні місця навіть з краю світу. Георгій Трохимович пройшов через випробування відстанню. Хоча в душі він ніколи не прощається зі своїм селом, бо впродовж життя збирав по часточці все, що стосувалося його історії. Як найціннішому дарунку, радів кожній новій згадці — про своїх дідів-прадідів. Зібране ним важко назвати просто історичним чи краєзнавчим матеріалом. Це — своєрідний художньо-публіцистичний твір, це — освідчення в коханні, це — наказ внукам і правнукам. Навіть перші сторінки цього оригінального рукопису, що відтворюють штрихи майже 400-річної давності, пронизані теплим, таким, що йде з самого серця, світлом.

...Лепнюки ж з'явилися у Займищі в кінці 1700-х років. Троє братів, за переказами, втекли від кріпосника звідкись із-за Десни і поселилися у цьому благодатному куточку. Один з них працював у самому Богословсько-Миронівському монастирі, інші — мололи зерно, теслярували.

До зими брати спорудили хати, з яких потім вилетіли, окрилившись, нові покоління.

Георгій Трохимович відтворює не тільки життєвий шлях кожного представника цих поколінь, він аналізує, порівнює, зважає, ненав'язливо пересипаючи оповіді про близьких цікавими фактами з життя села. Тут знайдете інформацію і про тих, хто володів Займищем, про побут, звичай далекі часів, цікаві топонімічні дослідження. Адже назва кожного земельного володіння — Блюдне, Дідівщина, Вершини, Зайчиків ліс має свою історію. А самого Г. Т. Лепнюка у селі досі називають Єврахом (від назви урочища Єврахівщина, де син одного з братів-втікачів — Кузьма одержав колись сінокіс).

Втім, прізвиська — це також своя історія. Як тут не згадати відомі слова Гоголя про те, що як приліпить народ комусь слівце, піде воно йому і в рід, і в потомство, понесе він його з собою і на службу, і у відставку, і на край світу. У селі було багато однофамільців, тож Комісаренко, що жили на хуторі, звали Макарами, Борисенки — Лаврінченками, Дорошенки, що оселилися ближче до центру, — Кабрилями (зрозумій без історичного екскурсу, що воно таке!), Павленків — Ковалями, Терещенків — Більчиками.

Зі сторінок цих дбайливо зібраних споминів так і просяться в сьогодення яскраво описані народні свята, обряди, звичаї.

«...Підготовка до Пасхи починалася у четвер, що називався чистим. Напередодні перед іконою ставили посудину з водою. Вранці умивалися або нею, або росою.

Зарання готували домашній сир, варили яйця, фарбували їх у яскраві кольори. Із сиру формували стопочки. На світнанні в неділю несли ці стопочки, яйця, шматочки м'яса і, звичайно ж, паски святити.

Особливо весело і урочисто було у перший день Пасхи. Найпоширенішою серед ігор була гра «в битки», коли били яйцем об яйце. Чиє не тріснуло, той вважався переможцем і забирав у суперника надбиті трофеї. Дід Савостій завжди приходив грати з порожнім кошиком, а йшов додому з повним — йому дивовижно таланило. Поки Миша Гець не підготував для діда сюрпріз — випустив з яйця вміст і залив його воском. Вперше дід Савостій позбувся свого лідерства.

Навіть у дівочі таємниці проникав автор, описуючи їхні ворожіння: «Виходили вночі у двір, знімали з ноги чобіт чи валянок і... кидали через ворота, а потім бігли дивитися: в який бік упав носком, звідти і суджений. Якщо носок показував на свої ворота — що тут вдієш: у цьому році заміж не вийти».

Взагалі, про що б не йшла мова, у автора завжди знаходиться ілюстрація з життя села; іноді пересипана гумором, часто — драматична, хвилююча. Так, наприклад, описана колективізація, що зламала немало доль займищан, в тому числі — і близьких, родичів Г. Т. Лепнюка.

«У березні 1929-го в Займищі був організований колгосп ім. Петровського, першим головою його обрали Івана Мусійовича Полевика. За колгоспом було закріплено 23,5 га землі, йому було передано 90 конфіскованих корів. До колгоспу вступило 26 чоловік з 18 дворів. Господарство спеціалізувалося на вирощуванні зернових, картоплі, льону, конопель. Тих, хто не вступав у колгосп, обкладали підвищеними податками доти, доки вони не витримували; або писали заяву, або кидали все і виїжджали з села. Серед останніх — два рідних дядьки автора. Їхні долі — поневіряння відірваних від землі хліборобів — теж знайшли місце на сторінках цього незвичайного родоводу, що писався впродовж багатьох років.

Що водило пером автора? За його щирим зізнанням — бажання розказати своїм дітям, їхнім нащадкам правду про пращурів, не дати забути їм джерел роду свого, напоїти їх любов'ю з тих джерел — щоб довіку пишалися своїм минулим.

Георгій Трохимович немало жив за межами Займища — цілина, чверть віку військової служби віддалили його від батьківської хати, що на перехресті доріг біля кладовища. І в той же час він наче і не покидав рідних місць, де починав свою «кар'єру» свинопасом, де на все життя полонила його пісня, де він знайшов свою єдину і неповторну любов.

Багато хто з жителів району знає його як чудового соліста відомого далеко за межами Щорсівщини фольклорного колективу «Спадщина», як зразкового сім'янина і просто добру людину. А в своєму творі він розкривається ще й як громадянин, син держави, що дбає про її завтра.

Г. Т. Лепнюк мріє видати зібране невеличким тиражем — для своїх близьких. Але, думається, з ним із задоволенням познайомилося б і ширше коло читачів.

Марія ІСАЧЕНКО,
журналіст
м. Щорс.

ПРИЩЕПЛЕНА ГІЛКА

[Євреї в архівах ВЧК — ДПУ — НКВС — КДБ по Чернігівській області]

Років п'ятнадцять тому в Чернігівському УКДБ задумали створити музей славної історії органів радянської держбезпеки. Прийшов на оглядини один із вищих місцевих партначальників, походив біля стендів з фотографіями і сказав: «А на прізвище ви звернули увагу? Ні до чого нам розпалювати антисемітські настрої».

Справді, перелік співробітників органів правопорядку 20 — 30 років по Чернігівській області рясніє одноманітними прізвищами. Українські прізвища, особливо такі козацькі, як Товчи-Гречко чи Тягнирядно, виглядають вкрай екзотично. Є кілька прізвищ із закінченням на «ко», однак до деяких із них варто поставитися з недовірою: скажімо, в своєму листі до автора цих рядків професор Вільного українського університету Петро Васильович Одарченко, репресований 1929 року в Ніжині, стверджує, що слідчий ДПУ Тимошенко, який вів його справу (12800-ПФ), насправді був євреєм.

Непропорційно активна участь новоспечених «інтернаціоналістів», захмелених нечуваними досі можливостями, в утвердженні нового більшовицького порядку незалежна. Як, зрештою, незаперечний факт, що більшість євреїв жила своїм життям: згуртувавшись у ті чи інші, здебільшого юнацькі та дитячі товариства, випускали рукописні журнали, стінгазети, вивчали іврит, прищеплювали своїм членам трудові навички, готували до виїзду на землю предків. Широко практикувався збір коштів у різні фонди: для допомоги заарештованим членам організацій, для набуття спеціальних фахових знань, для господарчих потреб, екскурсій, оздоровчих виходів на природу, проведення національних свят, обрядів тощо. Більшовики, вибиваючи з-під ніг населення будь-яку можливість ідейного, конфесійного чи тим більше національного єднання, вживали рішучих заходів, повною мірою й до євреїв. Так, 1 березня 1925 року двотижнева газета «Мерказа» Трудової партії Цейрей-Ціон повідомила, що вслід за ув'язненням на Україні з першого на друге вересня минулого року близько восьми тисяч членів сіоністських угруповань, знову почалися масові арешти в різних місцевостях Союзу (16404-ПФ). У ніч на 1 серпня 1926 року, згідно з циркулярним розпорядженням ДПУ УРСР від 23 липня 1926 року, окравідділ ДПУ провів у Ніжині, Носівці, Козельці масові обшуки. Вилучили 170 найменувань «сіоністських» книг, журналів, статей, інструкцій, звітів, протоколів, листів. За ґратами опинилися майже всі активісти — здебільшого молодь (16215-ПФ). У цей самий час прилуцькі чекісти бе-

руть під підозру і «розробляють» 56 членів молодіжних єврейських товариств (16214-ПФ). У 1927 році арешти продовжились у Городні (16528-ПФ), Чернігові (4321-ПФ), інших містах. Багатою була надана добра можливість зміцнити здоров'я північними морозцями; декого відпустили до Палестини «через один із півданих портів СРСР».

Коли сіоністська підкладка з дій людей, що усвідомлювали себе ізраелітами, була начисто виведена, («Я готов уничтожить всю єврейську націю, лишь би восторжествовало пролетарское дело», — горлав коліс Троцький), євреїв почали саджати на загальних для всіх радянських громадян підставах. Електрику судноремонтних майстерень Чернігівської пристані Горовському Залману Марковичу, який у зв'язку з висуненням кандидатами в депутати Верховної Ради СРСР товаришів Сталіна і Молотова сказав: «Ну, починається кукольна комедія!», пришили участь в антирадянській українській націоналістичній повстанській організації (4947-ПФ). Шевцю Дрімєру Хаїму Мойсейовичу з Бобровиці, родом із Галичини, де, за його необережним висловом, краще живеться, дали десять років як «польського шпигунові» (5106-ПФ). Інспектора Остерського райфінвідділу Гомельського Самуїла Ізрайловича (відмовлявся їхати на буряки, писав навпіл по-українському) і керуючого Семенівською райзаготконторою «Укрплодоовоч» Фельдмана Айзика Мойсейовича (інваліда) розстріляли за намір «усунути засобом терору керівників ЦК ВКП(б)» (4947-ПФ). Голову правління Чернігівської «Облспоживспілки» Рабиновича Зіновія Яковича (4088-ПФ), завідуючого промислово-транспортним відділом Чернігівського обкому КП(б)У Дашевського Зіновія Григоровича розстріляли взагалі невідомо за що (4533-ПФ). Учень із Любеча Ципорін Анатолій Шевельович написав: «Долой Молотова мордатого! Долой Сталіна усатого! Долой советскую власть!» — то хоч знав за що відповідає (5142-ПФ). Директору Чернігівського пивзаводу Файзінгеру Павлу Йосиповичу не допомогло давнє знайомство з Белою Куном: загинув у таборі як «позозрителен по шпionaжу» (5624-ПФ). І вже зовсім кривдно було йти на розстріл ніжинцям Левітіну, Мовшу, Гальперіну, Лемперту, Латинському, Ліпкіну, Тубільському тільки за те, що завкрамницею Лев Менделевич Кравинський відмовив видати «у вічний кредит» начальнику РВ НКВС лейтенанту держбезпеки Баутіну один із найкращих меблевих гарнітурів (5405-ПФ). І до всіх отих справ приклали руку правоохоронці: Гансбург, Шперлін, Тейтель, Кейжнер, Карлсон, Клейнберг, Пейзнер, Гроссман, Рахліс, Гольдфарб, Батнер...

Навесні 1938 року московська бригада заарештовує заступника начальника ЧОУ НКВС Авраама Ілліча Геплера. Троцька почесному чекістові кості, відбивають нутрощі, пояснюють: «Кончилась ваша хохляцкая лавочка. Всех еврейчиков и украинцев разгоним. Сознайайся во вредительстве в органах!» Долю громадян Чернігівщини починають вершити Петухов, Гусев, Зайцев, Бражников, Толунов, Питов, Трусов, Холодов, Кобляков, Ворожцов, Кузнецов — місця займало перелічувати.

За гріхи троцьких довелося розплачуватися й бронштейнам (розповідають: у часи застою в обласне УКДБ зайшов один із його ветеранів «Ребята! Много я евреев пересажал, а они и теперь не дают покоя. Вмонтировали в газовую плиту подслушивающее устройство. Только включу, слышу о чем-то говорят, договариваются, что-то замышляют. Помогите!» Не позбавлений почуття гумору молодий співробітник позмовницькому оглянувся: «Хорошо. Устройство с плиты уберем. А евреев, конечно, на Колыму. Годится?» Старий ожив прямо на очах: «Спасибо, дорогой! Ба-а-альшой груз с души снял!»)

І все настійніше спливають у пам'яті слова чернігівського фізкультурника, бухгалтера Габелева Якова Абрамовича (5987-ПФ), сказані ним замолоду і повторені слідчому КДБ через десятки років поневірянь у таборах і засланні: «Свою долю з радами не зв'язу. Завжди вважав і вважаю, що єврейське питання може бути вирішене лише засобом створення незалежної єврейської держави». Нам довго вбивали в голову, що таке міг сказати лише ворог. Тому й на думку не спадало: існування єврейської національної держави надало б нового, кращого статусу й євреям, що проживають в Україні. «Ты что, гад, против советской власти?» — ми здебільшого лише таких євреїв своїми вважали...

Володимир ШКВАРЧУК,
консультант науково-редакційного
підрозділу Чернігівського облвиконкому

